

Keresés korpuszban

2018. május 9.

Sass Bálint

`sass.balint@nytud.mta.hu`

Témák

NoSkE = NoSketchEngine – korpuszkezelő rendszer (← *lényeg!*)

Mtsz = Magyar történeti szövegtár

MNSZ2 = Magyar Nemzeti Szövegtár (2. változat)

Mazsola (igei bővítményszerkezet)

Ómagyar Korpusz

BUSZI = Budapesti Szociolingvisztikai Interjú

NKP = Nemzeti Korpuszportál

<http://corpus.nytud.hu/nkp>

= korpuszok gyűjtőoldala, innen elérhető sok minden

1.

NoSkE + példa: Mtsz

Nszt + Mtsz

A Magyar Nyelv Nagyszótára korpusza.
1772-2010 = 240 év, 30 millió szövegszó

2016. március: új lekérdezőfelület

Miért?

jelenleg: a leggondosabban összerakott (NoSkE-s) lekérdezőfelület

jó: viszonylag „kicsi” ($MNSZ2 = Mtsz \times 35$) \rightarrow gyors ...

Mtsz

Elemzetlen (!) korpusz

– szöveg:

Csokonai a *Földiekkal játszó* stb. éneket. 15-ben Sárosy is,

– írásjelek különválasztva (kötőjel nem!):

Csokonai a *Földiekkal játszó* stb . éneket . 15-ben Sárosy is ,

– tokenek:

| Csokonai | a | *Földiekkal* | *játszó* | stb | . | éneket | . | 15-ben | Sárosy | is | , |

(Minden) korpusz reprezentációja: **tokenek sora**

Token + annotáció

Alapegység: *token*

→ ezekhez lehet aztán az annotációkat hozzátenni (→ *elemzett!*):

(0)		Csokonai		a		Földiekkal		játszó		stb		.		éneket		.	
(1)		w		w		w		w		w		p		w		p	
(2)		n/name		det		n		mni		abb		p		n		p	
(3)		Csokonai		a		földi		játszik		stb		.		ének		.	
(4)						title		title									

(1) szó/írásjel, (2) szófaj, (3) szótő, (4) „szövegjelleg”, bármi ...

valamint: dokumentumhoz rendelt annotáció = *metaadat*

szó-annotáció ↔ struktúra-annotáció

Az Mtsz felülete

egyszerű keresés: *de viszont*

Ami látszik:

- nagybetű/kisbetű nem számít – sőt: f
- strukturális információk (oldal, bekezdés, (vers)sor): **zölddel**
- találatok időrendben

Ami nem látszik:

- évszám katt = részletes bibliográfiai adatok
- találat katt = nagyobb kontextus

NoSkE funkciók

- alkorpuszok – *minden metaadatból automatikusan!* (Baróti, 1808)
- mentés – *összes találat!* (sorok max. száma)
- megjelenítés – struktúrák – `<oldal>`, ... `<g>`; infó – szó sorszáma (Ctrl!)
- rendezés – *jobb* (vesszők)
- véletlen minta
- **szűrés** – *1..1* (vessző)
- **gyaklisták** – *szóalakok, évszámok, 1R*
- kollokációk (\rightarrow *se, sem, ne, nem, nincs, nélkül*)
- **CQL = Corpus Query Language** – **formális lekérdezőnyelv**
 - \rightarrow használatával tárhatjuk fel a korpuszban rejlő teljes információt!
 - elemzett korpusznál is hasznos, de *elemzetlennél nagyon kell!*
 - az így megfogalmazott kérdésre alkalmazható az összes fenti funkció

Pozíciók szűréshez és gyaklistához

keresett kifejezés: *viszont*

	Ám de viszont hallá , hogy majd a ' Trójai vérből										
szűrés ablak	-2	-1	0	1	2	3	4	5	6	7	8
gyaklista pozíció	2L	1L	[Node]	1R	2R	3R	4R	5R	6R	7R	8R

szűrés ablak (lehet több token):

-1..1 = de viszont hallá

1..3 = hallá , hogy

1..1 = hallá

gyaklista pozíció (itt csak 1 token!):

1L = de

1R = hallá

Pozíciók szűréshez és gyaklistához – advanced

keresett kifejezés: *de vizont* (← többszavas!)

	Ám de vizont hallá , hogy majd a ' Trójai vérből										
szűrés ablak eleje	-1	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9
szűrés ablak vége	-2	-1	0	1	2	3	4	5	6	7	8
gyaklista pozíció	1L	[...Node...]	1R	2R	3R	4R	5R	6R	7R	8R	

(!) A szűrés ablak végét a találat *végéhez* viszonyítja! → így: -1 = 1L és 1 = 1R

szűrés ablak (lehet több token): gyaklista pozíció (itt csak 1 token!):

-1..1 = Ám de vizont hallá 1L = Ám

1..3 = vizont hallá , hogy 1R = hallá

1..1 = vizont hallá (!)

2..1 = hallá (!)

(beállítás a szűrésnél: "első" + "találati szót beleértve"!)

Többszavas lekérdezés vagy szűrés? – advanced

Ha többszavasra keresünk:

annak a részeiből nem tudunk gyaklistát készíteni (*Node*).
De az egészből és a hozzá képest vett n -edik szóból igen.

Ha egy szóra keresünk + szűrés:

csak az első szóhoz képest n -edik szóból tudunk gyaklistát készíteni.
Az itt-ott megjelenő „szűrésből kijött” szavakból nem.

Mindig végig kell gondolni: éppen melyik megközelítés a hasznos.

Lehetőség: többszavast így felépíteni: egy szó + 1..1, 2..2 szűrés
→ és akkor lehet gyaklistát csinálni a részeiből.

CQL – reguláris kifejezések (regkif)

Bizonyos tulajdonságú karaktersorozatok megadására.

Speciális jelentésű karakterek:

- . tetszőleges karakter
- * a megelőző karakterből 0 vagy több
- + a megelőző karakterből 1 vagy több
- ? a megelőző karakterből 0 vagy 1
- [ab] 'a' vagy 'b' karakter
- [^ab] nem 'a' és nem is 'b' karakter
- r | s 'r' vagy 's' reguláris kifejezés
- (. . .) egybefoglalás
- \ a követő karakter „escape”-elése

(1) alma	(4) nélk[üúű]l	(7) alma almá.*
(2) tejf.l	(5) .*	(8) \.
(3) mondjá(tó)?k	(6) .*bb	(9) ([Aa] [Aa]z Ee]gy)

((9) kevesebb karakterrel? Hiba?)

CQL (Corpus Query Language)

[. .] egy tokenre vonatkozó megkötések

[. .] *op* egy tokenre vonatkozó operátorok: *op* = * ? + {n,m}

x="y" *x* attrib értéke legyen *y* – Mtsz: csak 1 attrib van, a *word*

x!="y" *x* attrib értéke *ne* legyen *y*

& és kapcsolat megkötések között

<s> strukturális elem: mondat eleje

(1) [] []

(2) [word="ma j d"]

(3) "ma j d"

(4) [word!="a . * "]

(5) [] { 0 , 5 }

(6) <s> [word="[Nn]em"] [word="kellett"] [word="volna"?] [word=".*ni"]

Regkif 2 szinten: attribútumértéken belül + tokenek szintjén

((4) másképp? (6) kérdőjel belülre? Hiba?)

1. példa: tárgy + ige

Feladat. Keressünk ilyet: tárgyesetű szó + múltidejű E/3 ige!

1. példa: tárgy + ige

Feladat. Keressünk ilyet: tárgyesetű szó + múltidejű E/3 ige!

" . * t " " . * t t "

1. példa: tárgy + ige

Feladat. Keressünk olyet: tárgyesetű szó + múltidejű E/3 ige!

`"*t" "*tt"`

most itt – ???

`"*t" [word="*tt" & word!="(itt|alatt)"]`

1. példa: tárgy + ige

1. CQL: " . * t " " . * t t "

2. Gyakoriságok / szóalakok

3. $p \rightarrow$ erőt vett

4. Milyen szó jön utána? \rightarrow Gyakoriságok: 1R

5. $p \rightarrow$ rajta

6. Rendezés / jobb \rightarrow hogy *mi* vesz erőt rajta

\rightarrow félelem, féltékenység, habozás, kacagás, kishitűség, kíváncsiság ...

2. példa: alanyesetű melléknév

Nincs fogodzó ...

2. példa: alanyesetű melléknév

Nincs fogodzó ... *csak a kontextusban!*

$-bAn$ = leggyakoribb esetrag: " $\cdot *b[ae]n$ " \rightarrow főnevek
(esetleg: $-rA, -vAl \leftrightarrow$ nem jó: $-t, -nAk$)

1L gyaklista \rightarrow nem valami jó ...

2. példa: alanyesetű melléknév

Nincs fogodzó ... *csak a kontextusban!*

$-bAn$ = leggyakoribb esetrag: " . *b [ae] n " → főnevek
(esetleg: -rA, -vAl ↔ nem jó: -t, -nAk)

1L gyaklista → nem valami jó ...

szűrés: -2..-2 " ([Aa] z ? | [Ee] gy) "

1L gyaklista → egész jó

(1-2 birtokos: ember, világ, nm-k ... kizárni hogy lehetne?)

- szomszéd – nem főnév, melléknév!
- mult – helyesírási hibás!

3. példa: fog + FNI

Feladat. Készítsünk gyakorisági listát a *fog*-tól jobbra 1, 2 vagy 3 szó távolságban lévő FNI-kból.

3. példa: fog + FNI

Feladat. Készítsünk gyakorisági listát a *fog*-tól jobbra 1, 2 vagy 3 szó távolságban lévő FNI-kból.

Ez a jó sorrend:

FNI (" . *n i ") + szűrés:-3..-1 *fog*

4. példa: honnan a Csokonais példa?

Csokonai a *Földiekkal játszó* stb . éneket . 15-ben Sárosy is ,

Naná: korpuszból kerestem ki. Hogyan?

"stb" "\."

konstruált példa \leftrightarrow *élő példa:*

két ló húzza a szekeret

mint a hogy húzza a vetőgépet a ló, és a jármot az ökör

a Győr-Moson-Sopron megyeiek tettek bele rendkívül sok pénzt
olcsó az alma, rendkívül sok termett

4. példa: honnan a Csokonais példa?

Csokonai a *Földiekkal játszó* stb . éneket . 15-ben Sárosy is ,

Naná: korpuszból kerestem ki. Hogyan?

"stb" "\."

konstruált példa \leftrightarrow *élő példa:*

két ló húzza a szekeret (ÉKSz)

mint a hogy húzza a vetőgépet a ló, és a jármot az ökör (Mtsz)

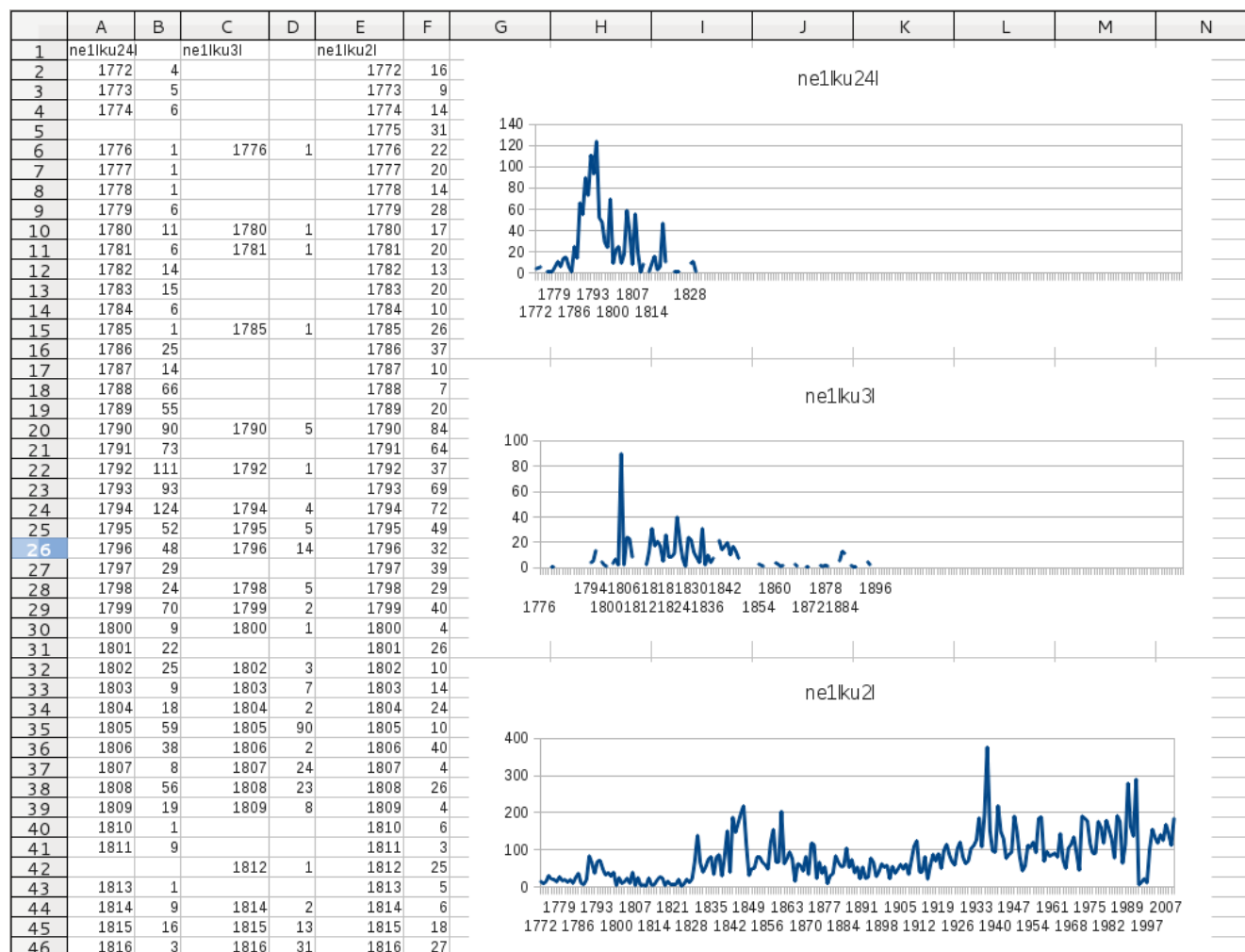
a Győr-Moson-Sopron megyeiek tettek bele rendkívül sok pénzt (MNSZ2)
olcsó az alma, rendkívül sok termett (0!)

Korpusz = élő, valódi nyelvhasználat.

Nyelvi példákat korpuszból!

5. példa: *nélkül* helyesírása

diakrón vizsgálat

2.

**MNSZ2, Mazsola, Ómagyar, BUSZI
„Minden találat kell!”**

MNSZ2

A „mai magyar írott köznyelv reprezentatív korpusza” kíván lenni.

1,04 milliárd szövegszó ($= M_{tsz} \times 35$) – v2.0.4

méretéből adódóan sok esetben lassú (gateway timeout! "m.*")

ami gyors: szóalak, szótő, CQL \leftrightarrow egyszerű keresést ne!

kisbetű/nagybetű eltér:

`[word="nem"]` \leftrightarrow `[word="[Nn]em"]` \leftrightarrow `[word="(?i)nem"]`

struktúrák és metaadatok kevésbé kidolgozottak

viszont: **elemzett!** = plusz attribútumok

(vö: M_{tsz} megjelenítés \leftrightarrow MNSZ2 megjelenítés, reg?)

MNSZ2 – attribútumok

(1) word	szépet
(2) lemma	szép
(3) msd	MN.ACC
(4) ana	compound=n;;hyphenated=n;;stem=szép::MN;; morphemes=et::ACC;;mboundary=szép+et
(5) word_cv	CNCNC
(6) word_syll	2
(7) lemma_cv	CNC
(8) lemma_syll	1
(9) word_phon	Sépet
(10) lemma_phon	Sép

Mind ugyanúgy használható, mint az Mtsz-ben a *word*!

példa: [lemma="szép"] – *példa:* [lemma_cv="CBCCNC"]

(az attribútumoknak megfelelően vannak újabb gyaklista-típusok is, ana...)

MNSZ2 – részletes keresés

plusz szolgáltatás

kattingatással állítjuk össze a kívánt lekérdezést
→ a háttérben persze CQL lesz belőle

Az elemzésnek köszönhetően:

morfológia:

– körülültük, felszededegettük, elsimítottuk, végigcsináltuk, ...

fonológia:

– cél, csal, csaj, csel, dzsal, ...

Részletes kereséssel is lehet szűrni!

NoSkE – parancssoros hozzáférés

```
corpquery
```

```
corpquery  
  /home/corpora/MNSZ2  
  '[lemma="aszfalt"]'  
  -a word, lemma, msd  
  -c 3
```

MNSZ2: clara.nytud.hu

Eredmény:

```
#162523 jólesően /jólesően/HA csoszogott /csoszog/IGE.Me3  
az /az/DET < aszfalton /aszfalt/FN.SUP > . /./SPUNCT  
</p></s><s><p> A /a/DET madár /madár/FN.NOM
```

Mazsola

igék bővítményszerkezetének vizsgálatára

reprezentáció:

A lány vállat vont. → ige=von alany=lány tárgy=váll

felület ...

példák:

- *eszik -t*
- *hagy -t*
- *hideg hátán* – „kifordított” keresés: igére
- *erőt vesz rajta vmi* – csináljuk meg jobban! :)

Ómagyar Korpusz

az összes *ómagyar kódex* szövege

2,2 millió szó

egységes forma, kódolás, annotáció

speciális karakterek: ý, ÿ ...

ómagyar morfológia

másik korpuszkezelő rendszer: *Emdros*

Ómagyar Korpusz – Emdros

másik korpuszkezelő rendszer: *Emdros* (emdros.org)

saját lekérdezőnyelv: MQL – infó: MQL Query Guide

példák:

- *jonh* – normalizált eleje

[W FOCUS w_4 ~ ' ^4 \ (\ (j o n h ']

- hasonlít a CQL-re – [. .] az egy egység
- több egységet egymás után lehet tenni (beágyazni is lehet!)
- ~ operátor = regkif illesztés
- kódokat próbalekérdezésekből lehet kitalálni: *w_6e; nem* → Adv

- *nem* – gyaklista

BUSZI

Budapesti Szociolingvisztikai Interjú

270000 szó

részletesen lejegyzett *beszélt nyelvi* korpusz

gazdag annotáció

Emdros

- ...bizonyos dógokban □ mmm tát, hogy ööö
lustább annál, mint amilyennek elkép*zel*tem, ...

→ Majnem mindig kiesik a *d*.

(külön papíron regisztrálni szükséges)

„Minden találat kell!” elv

(1/4)

a korpuszlekérdezők célja: hogy a felhasználó az összes találatot megkapja arra a kérdésre, amire a felület használata közben *gondolt*. :)

másképp: magas fedés kell! \leftrightarrow alacsony pontosság nem annyira gond

- *tejföl* (3245) \rightarrow visszaadjuk a *tejfel*-t is (474 = 12%)?
- *hogy* esetén: *hoyg* (1393)?
- ómagyar: *majd* \rightarrow *maijd* biztosan kell. Kérdés: *majdan*?
- *bokor* \rightarrow *bokrok*?

Mit szeretne a felhasználó?

Legyen külön kapcsoló minden jelenségre?

e/ö, helyesírási hibák, régies alak, ragozott alak ...

Nagyon sok kapcsoló lenne.

„Minden találat kell!” elv

(2/4)

Megoldás lenne elvben: **normalizálás**

~ vö: kitalálni, amit a felhasználó látni szeretne.

A normalizálás arra szolgál, hogy a lekérdezésre vetítse az összes olyan korpusz-token, ami rá illik/illeszthető.

Hogy találjuk ki mit szeretne a felhasználó?

ötlet: „nyelvészetiileg” releváns-e az adott különbség vagy nem?

→ Ha nem, akkor normalizáljuk = azonos alakra hozzuk!

De el lehet-e ezt dönteni?

Az *eredeti* felszíni alak biztosan meghagyandó.

„Minden találat kell!” elv

(3/4)

Többszintű normalizálás?

pl.: 1. helyesírás + 2. e/ö + 3. régies alakok + 4. toldalékolt alakok

2 szint eleve szokott lenni: szóalak + szótő

nyitott kérdés:

Létezhet-e olyan megoldás/módszertan, melyben a „nyelvészetiileg releváns-e” döntéseket nem kell előre, a korpuszépítéskor meghozni?

Azaz:

- lekérdezéskor dönthesse el vki azt, hogy őt mi érdekli,
- ezt lehetősége legyen megfogalmazni,
- és a korpusz megfelelően reagáljon rá!

→ „*dinamikus*” normalizálás

„Minden találat kell!” elv

(4/4)

Annotáció és fedés

gond: ha hibás az annotáció → csökken a fedés (*pl.: barát WSD*)

Ne bízzunk vakon a korpusz annotációjában, tartalmazhat hibákat.

Tudatosítsuk, hogy konkrétan mennyire bízhatunk benne.

El kell gondolkodni azon, hogy adott kérdésre az annotáció választ tud-e adni.

Ha embernek is nehéz eldöntenie, akkor a géptől se nagyon várjuk.

Adott esetben akár hagyjuk figyelmen kívül az annotációt!

pl.: elkészített – melléknévi igenév *vs.* múlt idejű ige

Ne várjuk, hogy a korpusz annotációja tökéletes lesz.

Ne várjuk, hogy pont az aktuális kutatási kérdésünket fogja automatikusan megválaszolni.

Használjuk a meglévő annotációt kreatívan!

3.

Nemzeti Korpuszportál (NKP)

Nemzeti Korpuszportál (NKP)

Együtt, egy helyen minél több meglévő...

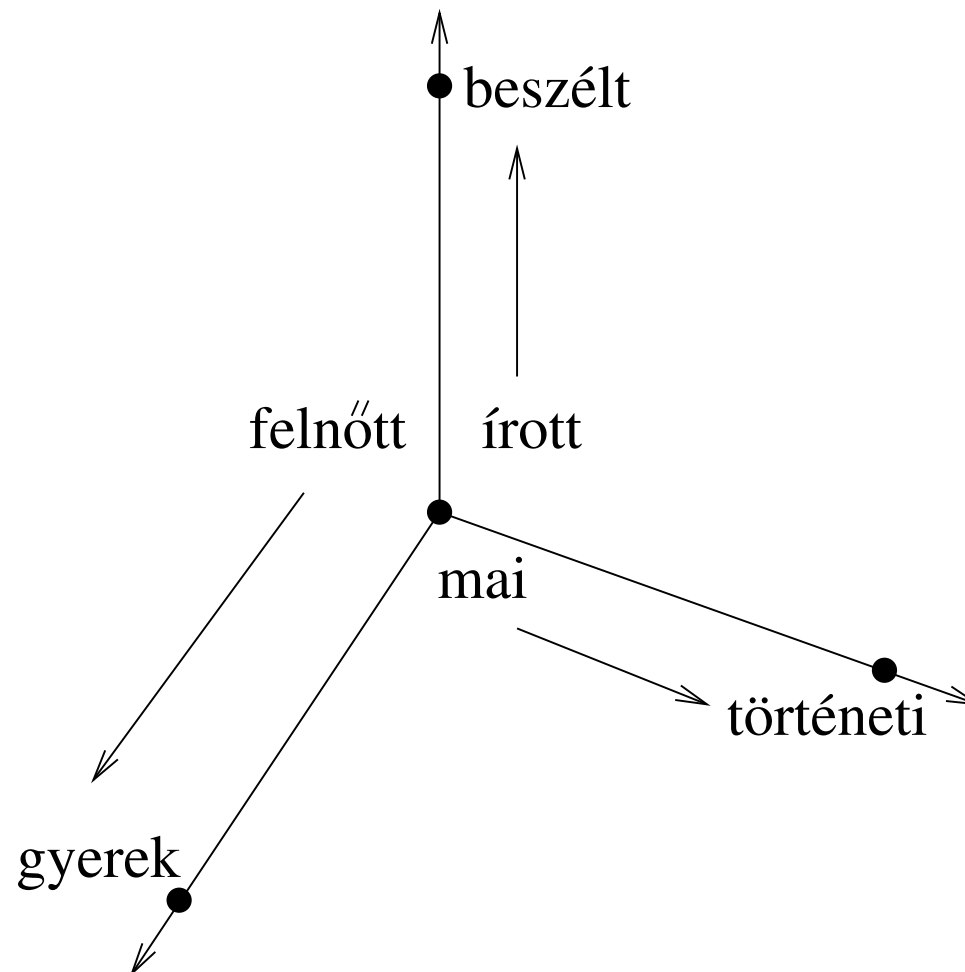
- magyar nyelvű, online lekérdezhető korpusz
- korpuszlekérdező funkció

`http://corpus.nytud.hu/nkp`

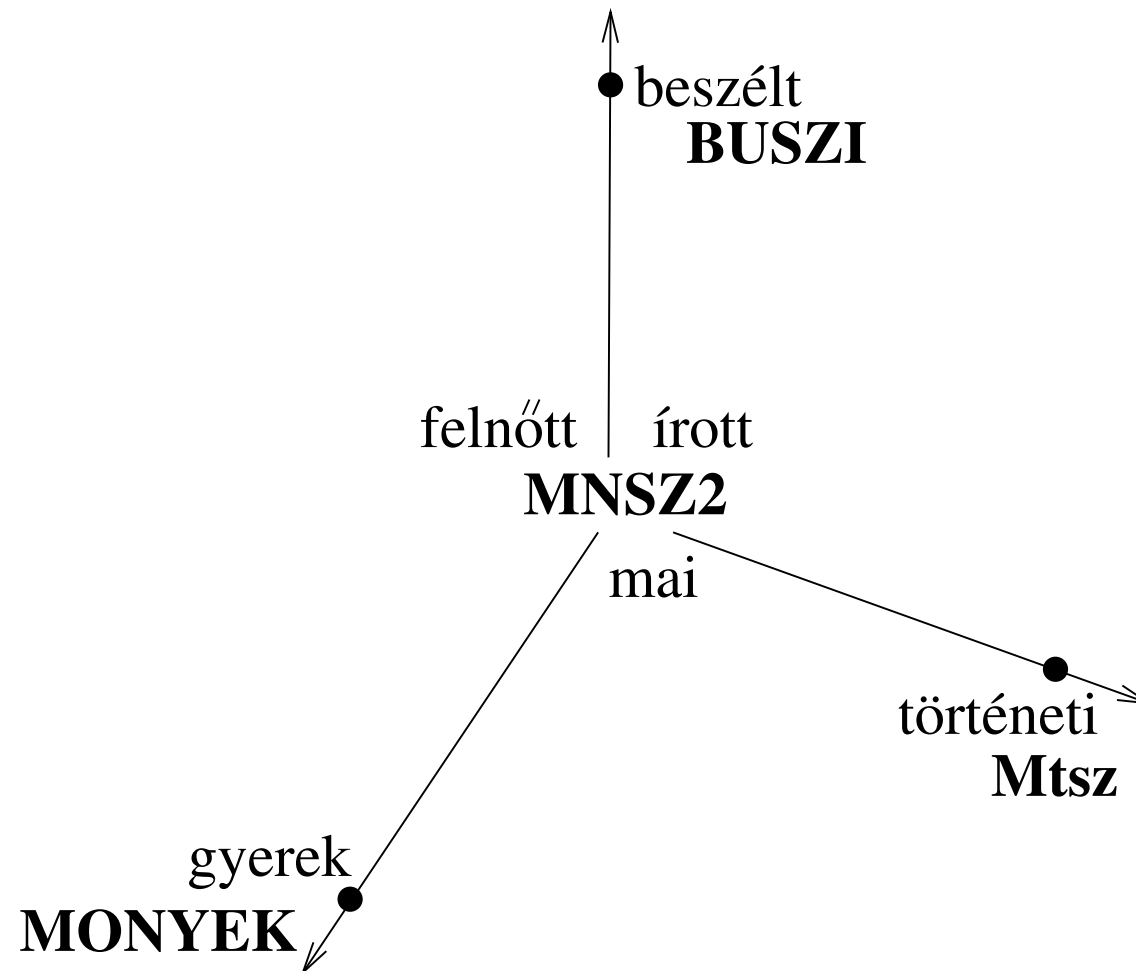
Cél: a korpuszok népszerűsítése a szakma és a nagyközönség felé

Távlati cél: egységesítés, automatizálás

„Alap” korpuszkészlet

„Alap” korpuszkészlet

Korpuszalapú gondolkodás

A korpuszok a nyelvi adatok forrásaként arra szolgálnak, hogy segítségével nyelvészeti kérdésfelvetéseket, hipotéziseket *alátámasztani* vagy *cáfolni* lehessen.

Ha szembetalálkozunk egy nyelvészeti állítással, akkor ha rendelkezésre áll a megfelelő korpusz, azonnal ellenőrizhetjük az állítás igazságtartalmát, megfelelőségét.

Kialakítható egy olyan hozzáállás, gondolkodásmód, hogy amikor felmerül egy ilyen állítás vagy kérdés, akkor *készségszinten, természetes módon nyúljunk a korpuszhoz*, és ott keressünk választ.

Korpuszok együttműködése: cigány eredetű szavak (1/3)

szavak:

csaj, csávó, csór, gádzsó, gizda,
góré, kaja, kéró, lóvé, nyikhaj,
pia, pimasz, séró, verda

→ Melyik a kakukktojás?

Korpuszok együttműködése: cigány eredetű szavak (1/3)

szavak:

csaj, csávó, csór, gádzsó, gizda,
góré, kaja, kéró, lóvé, nyikhaj,
pia, pimasz, séró, verda

→ Melyik a kakukktojás?

*első előfordulás az **Mtsz**-ben:*

csaj – 1963, csávó – 1971, csór – 1913, gádzsó – ∅, gizda – ∅,
góré – 1965, kaja – 1948, kéró – ∅, lóvé – 1968, nyikhaj – 1978,
pia – 1954, pimasz – 1785, séró – 2003, verda – 2004

Korpuszok együttműködése: cigány eredetű szavak (1/3)

szavak:

csaj, csávó, csór, gádzsó, gizda,
góré, kaja, kéró, lóvé, nyikhaj,
pia, pimasz, séró, verda

→ Melyik a kakukktojás?

*első előfordulás az **Mtsz**-ben:*

csaj – 1963, csávó – 1971, CSÓR – 1913, *gádzsó* – \emptyset , *gizda* – \emptyset ,
góré – 1965, kaja – 1948, *kéró* – \emptyset , lóvé – 1968, nyikhaj – 1978,
pia – 1954, **pimasz** – 1785, séró – 2003, *verda* – 2004

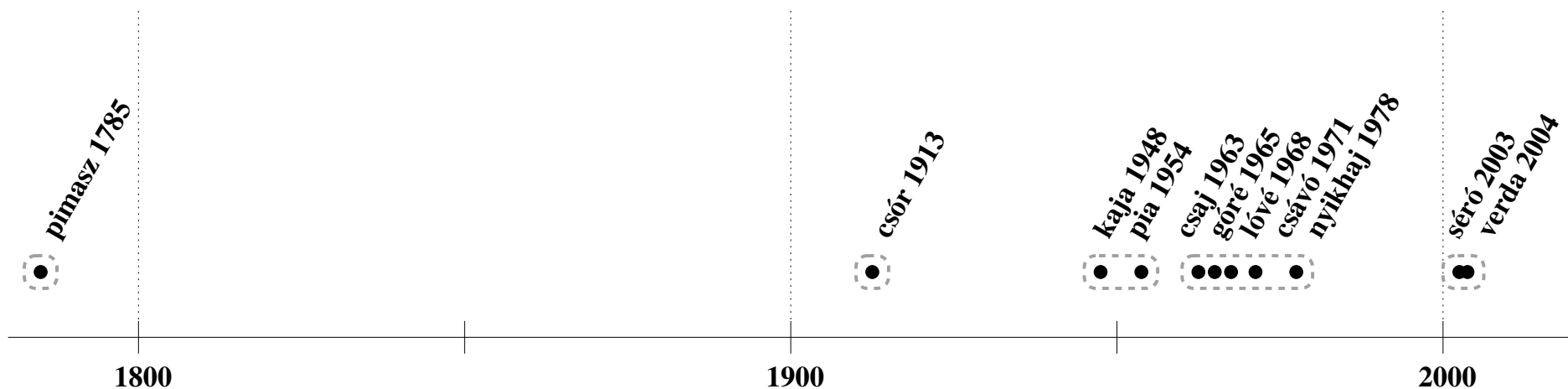
Korpuszok együttműködése: cigány eredetű szavak (1/3)

szavak:

csaj, csávó, csór, gádzsó, gizda,
góré, kaja, kéró, lóvé, nyikhaj,
pia, pimasz, séró, verda

→ Melyik a kakukktojás?

első előfordulás az Mtsz-ben:

→ a *pimasz* régi magyar szó! :)

Korpuszok együttműködése: cigány eredetű szavak (2/3)

Mennyire köznyelvi?

ötlet: gyakoriság közeli szinonimával összevetve: **MNSZ2**

lány	198000	csaj	10000	× 20
szemtelen	1976	pimasz	1825	=

→ *pimasz* teljesen köznyelvi

→ *csaj* kevésbé köznyelvi, van stílusértéke!

Korpuszok együttműködése: cigány eredetű szavak (3/3)

A *csaj* már *nagyon* magyar szó:

van pl. *csajos*, ami ráadásul nagyon \neq *lányos*

MNSZ2/1R gyakorisági lista alapján az eltérés:

- *csajos*: mobil film este buli könyv zenekar program
- *lányos*: ház arcú/képű zavarában apák/anyák/szülők

Ami még kevésbé épült be: gádzsó, gizda, kéró, séró, verda

4.

Feladatok

Feladatok

1. a melléknevek középfoka „mindig alsó nyelválású kötőhangzóval jár: *-abb/-ebb*, ennek csak az amúgy is kivételes, mert nem nyitó *nagy* melléknév áll ellen: *nagyobb*.” (nyest.hu)
→ Ellenőrizzük!
2. Ikes feltételes ragozás (*aludnám, aludnék, aludna*) diakrón változása
3. *farmerben/farmerban* típusú szavak keresése
4. Mióta van meg a *köszönhetően* alak?
5. ana nélkül hogyan keresünk rá
a fosztóképzős (*talán* ill. *tlan* morfémat tartalmazó) alakokra?

Feladatok

6. Van-e az ómagyarban egyenes szórendű tagadás, azaz a mai *nem futott ki* helyett *ki nem futott*?
7. Keressünk olyan ómagyar nyelvi adatot, ahol nincs ott a névelő, pedig várnánk.
8. Mik a *munka* tipikus jelzői?
9. *kiküszöböli a csorbát* – Fura, nem?
10. Igeköötős ige összes (nem elváló és elváló) alakjának keresése
11. Hogy viszonyul egymáshoz az *össze* és a *-vAl*?
összefügg, összeköt vs. *összehív, összeszed*
12. Mennyire jó a *szomszéd* fn/mn annotációja az MNSZ2-ben?

Összefoglalás

- alapegység: token – ehhez: annotáció
- szűrés 1..1 és gyaklista 1R
- regkif + CQL = ".*t" ".*tt"
- „Példák korpuszból”
- MNSZ2: elemzett!
- „Minden találat kell!”
- „Ne bízzunk vakon az annotációban!”
- NKP
- „Alap korpuszkészlet” + „Korpuszalapú gondolkodás”: *pimasz*

Sass Bálint

sass.balint@nytud.mta.hu